

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE HİZMET TİCARETİNİN GELİŞİMİ*

DEVELOPMENT OF TRADE IN SERVICES IN THE WORLD AND TURKEY

DOI: 10.25204/iktisad.426125

Fatih KIRATLI**

Öz

Bu çalışmanın amacı, dünya ticaretinin serbestleşmesiyle birlikte dünya hizmet ticaretindeki gelişmeler ve Türkiye'nin hizmet ticareti değerlendirilmektedir. Dünya ülkelerinin ve Türkiye'nin hizmet ticareti gelişim seyri incelendiği bu çalışmada, Dünya Ticaret Örgütü, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının 1985-2017 yılları arası hizmet sektörü ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Sonuç olarak Türkiye hizmet ticaretinde bilgi, teknoloji, beşerî sermayesi ve donanımı bakımından birçok üstünlüklere sahiptir. Türkiye'nin özellikle turizm ve taşımacılık sektörlerinde yüksek kapasiteye ve etkinliğe sahip olduğu görülmüştür. Türkiye'de 2017 yılı verilerine göre turizm sektörü, hizmet ticareti gelirlerinin yaklaşık %51'ini karşılamıştır. Türkiye'nin geleneksel hizmetler kapsamında etkin olduğu diğer bir hizmet sektörü ulaştırma hizmetleridir. Türkiye'ye 2017 yılı için turizm sektöründen sonra yaklaşık %35'lik payla hizmet ticareti açısından en fazla döviz geliri sağlayan ikinci sektör taşımacılık sektörüdür. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin dış ticaret açığı ve cari açıklarının dengelenmesinde özellikle turizm, taşımacılık ve inşaat gibi hizmet sektörlerinden elde edilen döviz gelirleri ile finanse etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin uluslararası hizmet ticaretindeki payının daha da artırılabilmesi için, geleneksel rekabet gücünün olduğu sektörlerle, potansiyeli olan yeni alt sektörler eklenmeli ve çalışmalar bu alanlarda daha fazla yoğunlaştırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Ticareti, Hizmet Ticaretini Gelişimi, Türkiye'nin Hizmet ticareti.

Abstract

The aim of this study is to discuss thoroughly the development of service trade in the world and Turkey with liberalization world trade. In this study where the world service trade in Turkey and the other countries were investigated, the service sector export and import data of the World Trade Organization, Turkey Statistical Institute and Central Bank of the Republic of Turkey between the years 1985-2017 were reviewed. As a result, service trade of Turkey has many advantages in terms of knowledge, technology, human capital, and implements. Also, it has been observed that the tourism and transportation sectors have a high capacity and efficiency in Turkey. According to data collected in 2017, the tourism sector has met the requirements of revenue of service trade for almost 51% in Turkey. In terms of service trade in Turkey, the second important leading sector is transportation. It was the second sector providing the highest foreign currency income with approximately 35% percent of service trade in 2017. Generally, in order to balance Turkey's foreign trade deficit and current account deficits, it has been tried to be financed mainly by foreign exchange revenues obtained from service sectors such as tourism, transportation and construction. To further improve Turkey's share in international service trade, potential new sub-sectors should be included in the sectors where the traditional competitiveness is available, and more work should be concentrated in these areas.

Keywords: Service Trade, Service Trade Development, Service trade of Turkey.

* Bu makale, Fatih KIRATLI tarafından 09.08.2018 tarihinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamlanan "Dünya Ticaretinin Serbestleşmesi ve Dünya Hizmet Ticaretindeki Gelişmeler" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Bilim Uzmanı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, İktisat ABD Yüksek Lisans Mezununu,
e-mail: fatihkiratli46@gmail.com ORCID: 0000-0002-5669-3841

1. GİRİŞ

Uluslararası piyasalarda uzmanlaşmaya ve üretim teknolojisini geliştirmeye önem veren ülkeler, mal ve hizmet üretiminde giderek daha bilgi yoğun ve yüksek katma değer getiren bir yapıya geçiş yapma çabasındadırlar. Ülkeler arasında sektör değişikliği olarak adlandırılan bu sürecin en önemli kaynağı olarak uluslararası ticaretin serbestleşmesi görülmektedir. Ticaretin temeli insan ihtiyaçlarını karşılama prensibine dayanır ve ülkelerin hiç üretim yapamamaları, yerli üretimin yetersizliği kalması ve ülkeler arasındaki fiyat farklılıkları gibi nedenler yatmaktadır. Ticaretin konusunu ise mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Fakat uzun süre ticaretin içeriğini fiziki mallar oluşturmuştur. Hizmetlerin dış ticarete konu olması ise 1950’lerden itibaren başlamıştır.

Bütün dünyada bilim, teknoloji, iletişim ve ulaşımda yaşanan hızlı gelişmeler mal ticareti olduğu kadar hizmet ticareti üzerinde de kendisini göstermiştir. Hizmet ticareti GÜ (gelişmiş ülkeler) ve GOÜ’ler (gelişmekte olan ülkeler) tarafından üzerinde durulan bir konu olmuştur. Diğer yandan uluslararası hizmet ticaretinin yapısı mal ticaretinden farklıdır. Hizmetler gözle görülemeyen, depolanamayan, eşanlı üretim ve tüketim gerektiren süreçlerdir. Hizmetlerin bir diğer özelliği heterojen yapıda alt sektörlerden oluşmasıdır. Bu özellik hizmetleri tanımlama ve sınıflama gibi kavramsal konularda mallardan ayırmaktadır. Bu durum hizmet ticaretinin mal ticaretinden farklı şekillerle gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca hizmetlerin farklı yapıda olması dış ticaret teorilerinin hizmetler için yeniden yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hizmet ticaretinin giderek öneminin artması bu ticaretin serbestleşmesi konusunu gündeme getirmiştir. GATT (Gümrük Tarifeleri Ticaret Genel Anlaşması) Uruguay Turu’nda kabul edilen GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) hizmet ticaretinin serbestleşmesi için atılan en önemli adım olmuştur.

Hizmet sektörü tüm dünyada olduğu kadar Türkiye’de de daha fazla önemsenmeye başlanmıştır. Hizmet sektörü hem gayri safi milli hasılanın hem de istihdamın sektörel dağılımında daha fazla paya sahip olan sektör konumundadır. Türkiye ekonomisinde dış ekonomik ilişkiler açısından 1980 sonrası dönemde önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerin en önemlileri; dış ticaretin serbestleşmesi ve Türkiye ekonomisinin dışa açılmasıdır. Dünya ticaretinin serbestleşmesi iki durumdan önemlidir. Bunlardan ilki, ekonominin belirli bir zaman diliminde dış dünya rekabetine açılmasıdır. Serbestçe ithalat yapılması, iç piyasaya yabancı malların girmesi ve uluslararası rekabet baskısının bu pazarlarda hissedilmesi, ihracatın destek verilmesi ve yerli malların dış piyasalarda rekabet yarışına girmesine ortam hazırlayacaktır(İTO, 1993:12). Dış ticarete serbestleşmenin diğer önemi ise, geleneksel üretim sisteminin terk edilmesidir. “İhracata Yönelik Büyüme” modelini “24 Ocak 1980 kararları ile” benimseyen ülkemiz, ihracata yönelik büyüme politikalarını uygulamaya koymasıyla, ihracat ve ithalat şekillerinde ciddi değişimler görülmeye başlamıştır.

2. HİZMET, HİZMET TİCARETİNİN TANIMI VE HİZMETLERİN SINIFLANDIRILMASI

2.1. Hizmetler Sektörü Önemi ve Özellikleri

Hizmet sektörü, hizmetten faydalananın bizzat kendisinde ya da onun faydasına bazı değişiklik durumlara sebep olan, zaman, mekân ve şekil faydası oluşturan endüstrilerdir. Hizmetler, hizmet üretenin hizmetten yararlanana için faaliyet göstermesi, hizmetten yararlananın hizmetin üretilmesi için gerekli emeği sağlaması ve hizmetten faydalanan ile hizmeti üretenin karşılıklı etkileşim içinde olması suretiyle üretilirler (Aslan, 1998:9). Hizmet sektörü, yirminci yüzyılın ortasından itibaren, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, diğer iki önemli sektör olan tarım ve sanayi sektörünün önüne geçmiştir. Bu nedenle hizmetler sektörü, ekonominin gelişme çağında artan bir önem kazanmıştır. Ayrıca, hizmetler sektörünün ülkelerdeki refah ile gelişmişlik düzeyinin önemli bir göstergesi olması, hızla gelişen teknolojiye aynı yönlü olarak insan ihtiyaçlarında ki artış ile çok yeni hizmet biçimlerini ortaya çıkarması ve istihdamda artışa yol açması bu sektörün önemini net olarak ortaya koymaktadır.

Dünya da hizmet sektörünün bu kadar gelişip ilerlemesinin ve öneminin artmasının farklı sebepleri söz konusudur. Bunlar; insanların gelirinin yükselmesi, boş vakitlerinin artması, kadınların işgücüne katılımlarının artması, yeni ve değişik malların ortaya çıkması, ekolojiye ve kıt kaynaklara daha fazla önem verilmesi ve insanların yaşam standartlarının farklılaşması olarak sayılabilir (Öztürk, 1998:15). Bu nedenler, hizmetler sektöründe üretim yapan işletmelerin mal üreten işletmelere göre bazı yeni özelliklerini ortaya çıkarmaktadır. Hizmet sektörünün; en önemli olan özelliklerden biri, miktarı ve kaliteyi ölçme imkânının az olmasıdır. Hizmetin kalitesini ölçmenin tek yolu tüketiciye hizmeti sunarken kontrolünün yapılmasıdır. Fakat bu yöntem de doğru sonuçlar vermeyebilir. Çünkü hizmetin müşteriye sağladığı fayda subjektiftir; diğer bir ifadeyle hizmetleri ölçecek standartlar ya imkânsızdır ya da çok anlaşılması zordur. Hizmet sektörü genellikle emek yoğun üretim yapmaktadır. Başka önemli bir özellik de, maliyetlerin hesaplanmasının ve üretim yapılacak pazarın tanımlanması zorluğudur. Bir hizmetin pazarı, birbirine benzer nitelikte bir dizi istekten meydana gelir ve satın alınan hizmetin, tüketicilerin isteklerini tatmin edeceği varsayılır. Bu yüzden hizmet pazarının tanımlanmasında üretilecek hizmetin niteliklerinin de açıklanması gerekir (Sayım ve Aydın, 2011:248-249).

2.2. Hizmet ve Hizmet Ticaretinin Tanımı

Hizmetin tanımının yapılması konusunda bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu durumun nedeni; hizmet faaliyetlerinin yüksek derecede heterojen yapıda olmasından kaynaklanmaktadır. Hizmet kavramı karmaşık yapıda olup bünyesinde birtakım sorunlar barındırmaktadır. Bunlar hizmetten sağlanan çıktının, katma değer, nispi fiyatların ve elle tutulamazlığın ölçülmesidir. Ayrıca Hizmet faaliyetlerinin, ara tüketim ve nihai hizmet tüketiminin, tüketicinin üretimdeki rolünün belirlenmesi ve çoğu işlemin geri dönüşümünün olmaması gibi bazı sorunları vardır. Hizmet ticaretinde enformasyon temel bir sorun niteliğindedir. Bu durumda hizmet üreticisi ve kamu kesimi; hizmet sektörüne müdahale etmesine ortam sağlanmaktadır. Hizmet üreticisi piyasada saygınlık elde etme peşindeyken, kamu kesimi de tüketiciyi korumak için hizmet sektörüne düzenlemeler getirmektedir (DPT, 2000:1).

Hizmet sektörü tanımının yapılmasında karmaşık ilişkilerden biride sanayi kesiminde ortaya çıkmaktadır. Örneğin hizmet personeli olan bir doktor, bir hizmet alanı olan hastanede çalışıyorsa burada hizmet üretmektedir. Ancak doktor, sanayi kesiminde sağlık danışmanı olarak hizmet verebilir. Bu durumda hizmet üretimi, imalat sanayii içerisinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü işin sonunda maddi bir mal üretilmektedir. Doktor, normal koşullarda bir hizmet işçisidir. Ancak ürettiği ürün yani işinin somutlaştığı meta bir nihai hizmet değildir (Aslan, 1998:37).

Hizmet sektörü bazı ekonomistlere göre 'kısır' bir sektör olarak nitelendirilmektedir ve kalkınma için sanayi ve tarım gibi 'üretken' sektörlerin geliştirilmesi ve hizmet gibi üretken olmayan sektörlerin ağırlığının giderek azaltılması önerilmektedir. Bu görüşlere itiraz eden ekonomistlerin sayısı son dönemlerde artmaktadır. Zira hizmet sektörünün icra ettiği fonksiyon olmaksızın, diğer sektörlerde faaliyetlerin yürütülebileceği düşünülemez. Hizmet faaliyetindeki artışın, sanayi mallarının artmasına sebep olurken, her sanayi malı çıktısının artması hizmet faaliyetinde artışa sebep olmayacaktır (Greenfield, 2002:21).

Son olarak hizmet kavramının tanımı konusunda ortak bir görüş birliği olmamasına rağmen, Avrupa birliğinin Roma Antlaşması'nın 60. Maddesi de hizmetleri "normal olarak bir ücret karşılığı yapılan ve malların, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımı kapsamına girmeyen işler" olarak tanımlamaktadır (DPT, 2000:2).

2.3. Uluslararası Hizmet Ticaretinin Biçimleri

GATT mal ticaretini serbestleştirmek için hazırlandığı için tek arz biçimi olan sınır aşırı geçen ürünleri tanımıştır. GATS'da ise farklı hizmet kollarının üretiminin farklı şekilleri olabileceği gerçeğini de dikkate alan yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu anlayış hizmetlerin, mallardan farklı özellik gösteren heterojen yapıda alt sektörlerinin var oluşu nedeniyle ortaya çıkmıştır. Örneğin cerrahi hizmetleri karşılıklı iletişim gerektirirken, karşılıklı iletişimin gerekli olmadığı e-ticaret gibi hizmet alt sektörleri de vardır. Bu durum GATS'da ticaret şekillerinin dört kategoriye ayrılmasıyla ifade edilmiştir (Bozkurt, 2010:8).

- Mode 1 - Sınır Ötesi Ticaret (Cross Border Trade),
- Mode 2 - Yurtdışında Tüketim (Consumption Abroad),
- Mode 3 - Ticari Varlık (Commercial Presence),
- Mode 4 - Gerçek Kişilerin Hareketliliği (Movement of Natural Persons),

Mode 1 - Sınır Ötesi Ticaret (Cross Border Trade): Bu ticaret şeklinde üretici ile tüketicinin herhangi bir fiziki hareketine ihtiyaç yoktur. Bu yüzden bu tür hizmet şekliyle taşınabilir araçlar (cd, internet kanalı) aracılığıyla hizmet üreticisi ve tüketicilerin harekete gerek kalmadan gerçekleştirdikleri işlemler olarak ifade edilir. Bu ticaret şekli özellikle bilgiye dayalı e-ticaret, danışmanlık, yönetim, finans gibi işlemlerde görülür ve en ekonomik ticaret şeklidir. Sınır ötesi ticaret ekonomik büyümeye önemli ölçüde katkıda bulunur ve uluslararası ticaretin önemli bir parçasını oluşturur.

Mode 2 - Yurtdışında Tüketim (Consumption Abroad): ikinci arz şekli ise, tüketicinin, hizmet sağlayan üreticinin ülkesine hareketini gerektiren tedarik metodudur. Bu işlemler; turizm, sağlık, eğitim gibi hizmetleri içerir(Sauve, 2000:35).

Mode 3 - Ticari Varlık (Commercial Presence): Uluslararası hizmet şekillerinin üçüncüsü olan mode 3, hizmetin başka bir üye ülkede üretilmesi, ancak yasal yollarla ticari varlık oluşturularak bahsi geçen üye ülkede hizmet sağlamasıdır. Örneğin Türkiye'de yabancı finans kuruluşlarının şube açması bu hizmet tedarik metoduna örnek oluşturmaktadır.

Mode 4 - Gerçek Kişilerin Hareketliliği (Movement of Natural Persons): Son hizmet tedarik şekli ise kişilerin geçici hareketiyle hizmet tedarik metodudur. Üye ülke hizmet üreticisi olan gerçek kişinin başka bir üye ülkeye geçerek hizmet sağlamasıdır. Örneğin bir doktorun ya da çevirmenin başka ülkelerin sınırları içinde hizmet sunması gibi.

2.4. Hizmetlerin Sınıflandırılması

Son yıllarda hizmet sektörlerinin ekonomik ve sosyal yeniliklere bağlı olarak öneminin artması, hizmetler sektörünün sınıflandırılmasını zorunlu kılmıştır. Değişik standartlara göre yapılan sınıflamalardan en çok kabul edilen sınıflandırma, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) kapsamında, DTÖ'nün kabul ettiği sınıflandırmadır. Bu sınıflandırma 12 alt sektörü kapsamaktadır (Özsağır ve Akın, 2012:313):

1. Çevre hizmetleri
2. Haberleşme hizmetleri
3. Müteahhitlik ve ilgili mühendislik hizmetleri
4. Dağıtım hizmetleri
5. Eğitim hizmetleri

6. Mesleki hizmetler
7. Mali hizmetler
8. Sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler
9. Turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler
10. Eğlence, kültür ve spor hizmetleri
11. Ulaştırma hizmetleri
12. Başka yere dâhil edilmemiş diğer hizmetler

2.5. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

GATS antlaşması yeni bir antlaşmadır. Hizmetler ticaretinin gelişmesini sağlamak amacıyla Uruguay Görüşmelerinin sonunda 1995'in ocak ayında yürürlüğe girmiştir. Uruguay Görüşmelerinden önce ABD başta olmak üzere GÜ'ler tarife dışı engellerin yoğunlukta olduğu hizmetlerin serbestleştirilmesi konusunda oldukça ısrarlı davranmışlardır. Öncelikle GATT Tokyo Turu'nda gündeme gelen bu konuya GOÜ'ler, özellikle de Hindistan ve Brezilya şiddetle karşı çıkmışlardır. GÜ'ler bu serbestleşme sayesinde dünya hizmet ticaretinde söz konusu bir uzmanlaşma ve refah artışı olacağını savunurken GOÜ'ler hizmet işlemlerinde karşılaştırmalı üstünlüğün GÜ'lerde olduğunu ve yurtiçi pazarlarının GÜ'lerce işgal edileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca GOÜ'ler yeni bir konu üzerinde çalışmaktan ziyade, tekstil ve tarım gibi konularda çözüm bekleyen sorunların giderilmesinden yana bir hal takınmışlardır. Bu düşüncelerine rağmen GOÜ'ler bir fikir birlikteliği olmadığı için GÜ'lerin istediği gibi hizmet ticareti gündeme alınmıştır. GATT'ın Uruguay Turu sonunda Nihai Senet'te GATS kabul edilmiş ve hizmetlerde DTÖ'nün kapsamına alınmıştır. 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te imzalanan Uruguay Turu Nihai Senedi kapsamında yer alan GATS, uluslararası hizmet ticaretiyle ilgili temel kavramları, kuralları ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşmadır. Bu anlaşma hükümleri GATT'ın kural ve ilkelerine büyük benzerlikler gösterir.

Anlaşma esnasında 95 üye hizmetler alanındaki taahhüt listelerini ve bunlardan 61 üye de en çok kayırlan ülke prensibinde muafiyet listelerini sunmuşlardır. Başlangıç itibarıyla 61 üyenin içinde yer aldığı ve 1999 yılı yarısı itibarıyla üye sayısının 136 ya ulaştığı dikkate alındığında, beş yılda azımsanmayacak bir gelişme yakalandığı açıktır.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE HİZMET TİCARETİ

3.1. Dünya Hizmet Ticareti

Uluslararası hizmet ticaretinin temel kategorisi ticari hizmetlerdir. Ticari hizmetler; taşımacılık hizmetleri, seyahat hizmetleri ve diğer ticari hizmetler olarak üçe ayrılır. Diğer ticari hizmetler ise haberleşme, inşaat, sigorta, finans, bilgisayar ve bilgi, telif lisans, diğer iş hizmetleri kişisel, kültürel ve eğlence hizmetlerinden oluşmaktadır.

Tablo 1 ticari hizmetlerin gelişim seyrini göstermektedir. Diğer ticari hizmetler ihracatı %47,9'lık oranla ticari hizmet ihracatının yarısına yakınına ulaşmıştır. Bu durumun arkasındaki temel neden diğer ticari hizmetler kategorisindeki hizmetlerin büyük ölçüde teknolojik ilerlemelere bağlı olmasıdır. Teknolojik yeniliklerle hizmet ticareti sürekli birbirini uyarmaktadır. Ayrıca bu kategoriye dahil edilen hizmet sayısının fazla olması da diğer bir etkidir. Diğer taraftan seyahat ve taşımacılık hizmetleri istikrarsız bir seyir içindedir.

Tablo 1: Ticari Hizmet Kategorilerinin Dünya Ticareti İçindeki Yeri (Milyar \$ ve %)

	DEĞER			PAY		
	2015	2005	2010	2013	2014	2015
İHRACAT						
Tüm ticari hizmetler	4755	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Mallarla ilgili hizmetler	150	3.3	3.6	3.5	3.3	3.2
Taşımacılık	875	22.4	21.5	19.9	19.2	18.4
Seyahat-Turizm	1230	26.5	25.0	25.2	25.6	25.9
Diğer ticari hizmetler	2495	47.9	49.9	51.5	51.9	52.5
İTHALAT						
Tüm ticari hizmetler	4610	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Mallarla ilgili hizmetler	100	2.6	2.1	2.3	2.1	2.1
Taşımacılık	1090	27.1	26.5	25.8	24.6	23.6
Seyahat-Turizm	1215	26.0	23.3	23.8	25.3	26.4
Diğer ticari hizmetler	2210	44.3	48.1	48.1	48.0	47.9

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü(WTO)- Dünya İstatistiki tabloları (Erişim tarihi 04.02.2018)

ABD ihracatta 733 milyar \$ ve ithalatta 482 milyar \$'la birinci sırada yer almaktadır. İhracatta ilk beş ülke ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Çin; ithalatta ise ABD, Çin, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir.

Tablo 2: Ticari Hizmet Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler, 2016 (Milyar \$)

SIRA	İTRACAT	SIRA	İTHALAT
1	Amerika Birleşik Devletleri	1	Amerika Birleşik Devletleri
2	Birleşik Krallık	2	Çin
3	Almanya	3	Almanya
4	Fransa	4	Fransa
5	Çin	5	Birleşik Krallık
6	Hollanda	6	İrlanda
7	Japonya	7	Japonya
8	Hindistan	8	Hollanda
9	Singapur	9	Singapur
10	İrlanda	10	Hindistan
11	İspanya	11	Kore Cumhuriyeti
12	İsviçre	12	Belçika
13	Belçika	13	İtalya
14	İtalya	14	Kanada
15	Hong Kong, Çin	15	İsviçre
16	Lüksemburg	16	Birleşik Arap Emirlikleri
17	Kore Cumhuriyeti	17	Hong Kong, Çin
18	Kanada	18	Rusya Federasyonu
19	İsveç	19	Lüksemburg
20	Tayland	20	İspanya
21	Birleşik Arap Emirlikleri	21	Brezilya
22	Avusturya	22	İsveç
23	Danimarka	23	Avustralya

Tablo 2 (Devamı): Ticari Hizmet Ticaretinde Önde Gelen Ülkeler, 2016 (Milyar \$)

24	Avustralya	53	24	Danimarka	55
25	Rusya Federasyonu	50	25	Çin Taipei	52
26	Polonya	49	26	Suudi Arabistan, Krallığı	51
27	Çin Taipei	41	27	Avusturya	49
28	İsrail	39	28	Norveç	47
29	Türkiye	37	29	Tayland	42
30	Norveç	36	30	Malezya	39
31	Malezya	34	31	Polonya	34
	Yukarıdaki toplam Dünya	4039		Yukarıdaki toplam Dünya	3932
		4808			4694

Kaynak: Dünya Ticaret Örgütü(WTO)- Dünya İstatistik tablolari (Erişim tarihi 25.06.2018)

Hizmet ticareti sıralamasında GOÜ'ler kendilerini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Çin ilk beşe girerken, Hindistan ise ihracatta 8. sıraya yükselmiştir. Bu durum Çin ve Hindistan'ın artan nüfusuyla yakından ilgilidir. Hizmetlerin birçoğu emek yoğun olarak gerçekleştirilir. Bu iki ülkede ucuz ve çok sayıdaki emek gücü hizmet ihracatında önemli atılımlara sebep olmuştur. Diğer taraftan yüksek nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması GÜ'ler için bu ülkeleri iyi birer pazar haline getirmiştir.

Türkiye ise hizmet ihracatında 37 milyar \$'lık payla 29. sırada yer alırken, ithalatta ise ilk otuz içinde değildir. Uluslararası hizmet dengemiz fazla vermektedir.

3.2. Türkiye'nin Hizmet Ticareti

Küresel trende paralel olarak, Türkiye'de de hizmet sektörü zaman içinde hızlı bir gelişme göstermiştir. Öyle ki, 1960'larda ekonomik üretim ve toplam istihdam içindeki pay açısından tarımdan sonra ikinci sıradayken 2000'li yıllarda ilk sıraya yerleşmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana Türkiye ekonomisinin sektörel olarak ciddi bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Tarım sektörü küçülürken diğer iki sektörde kayda değer büyüme göze çarpmaktadır. Sanayideki büyüme dikkat çekici olsa da, başlangıçtan beri sanayinin ekonomi içinde ağırlıklı bir paya sahip olmadığı, özellikle 1980'lerden sonraki dışa açılma ve liberalleşme dalgasına kadar sınırlı bir gelişme gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3: Türkiye'de Sektörlerin GSMH İçindeki Payı, (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1930	46,81	10,00	43,19
1940	44,84	14,60	40,56
1950	40,93	13,13	45,94
1960	37,51	15,66	46,82
1970	30,74	17,52	50,43
1980	24,15	20,49	55,35
1990	16,25	25,86	57,89
2000	13,13	27,84	59,03
2006	11,08	29,34	59,57
2013	8,3	26,6	65,1
2014	8,0	27,1	64,9
2015	8,6	26,5	64,9
2016	6,2	27,2	66,6
2017	6,1	28,2	65,7

Kaynak: TÜİK (2018), İstatistik Göstergeler - <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi 26.06.2018) TOBB(2015) Ekonomik Rapor 2017 - <https://tobb.org.tr> (Erişim tarihi 26.06.2018)

Yine tabloda verilen istatistiklerden Türkiye’de hizmet sektörünün, daha 1930’lu yıllarda ekonomik yapı içinde tarımdan sonra ancak ona yakın bir payla ikinci büyük sektör olduğu görülmektedir. 1950’lere doğru, tarım sektörü gerilerken hizmet sektörünün ciddi bir sıçrama ile birinciliğe oturmuştur. 1930 - 2017 arasında hizmet sektörü büyüyerek GSMH’nin %66 yakınına oluşturmuştur. Gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün kabaca toplam ekonomik büyüklüğün 3’te 2’sini (% 66,7) oluşturduğu dikkate alınırsa (Banga, 2005b: 1), Türkiye’de hizmet sektörünün önemli bir büyüklüğe ulaştığı anlaşılmaktadır.

GSMH içindeki sektörel paylardaki değişimle aynı yönlü ancak daha keskin bir değişim sektörlerin istihdam paylarında da görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, işgücünün % 90’a yakın bir kısmının istihdam edildiği tarım sektöründe artan mekanizasyonun sonucu olarak 1950’lerden itibaren istihdamın çok hızlı bir şekilde gerilediği görülmektedir. Sanayi kesiminde 1930 - 2017 döneminde istihdam 5 kata yakın artarken hizmetler sektöründeki istihdam artışı 9 kata varmıştır.

Tablo 4: Türkiye’nin Sektörlere Göre İstihdam Payları (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmet
1930	87,51	4,15	2,21	6,13
1940	86,00	6,57	2,25	5,18
1950	84,28	6,44	2,22	7,06
1960	69,84	7,85	3,26	13,30
1970	59,87	11,00	4,81	18,98
1980	50,60	13,92	5,43	25,07
1990	46,88	15,35	4,82	32,97
2000	36,00	17,66	6,32	40,02
2010	25,15	19,89	6,34	48,62
2015	20,00	20,50	6,90	52,60
2016	18,90	19,60	7,10	54,40
2017	19,40	19,10	7,40	54,10

Kaynak: TÜİK (2018), İstatistiki Göstergeler - <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim tarihi 26.06.2018). TOBB(2017) Ekonomik Rapor 2017 - <https://tobb.org.tr> (Erişim tarihi 26.06.2018).

Bu veri ve istatistikler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de tarımdan hizmetlere ekonominin sektörel dönüşümünün ekonomi teorisinde öngörülen farklı bir şekilde geliştiği sonucu çıkmaktadır. Teorik olarak, ekonomik kalkınma sürecinde ağırlığın önce tarım sektöründen sanayiye, daha sonraki evrelerde ise sanayiden hizmetler sektörüne kayması gerekirken Türkiye’de sanayi sektörü gerek üretim gerekse istihdam kapasitesi açısından hiç bir dönemde başat sektör olmamış, ekonomik ağırlık tarımdan hizmet sektörüne doğrudan geçmiştir. Bu farklı dönüşüm sektörlerin istihdam paylarındaki değişimde kendini daha net bir şekilde belli etmektedir. Genellikle bu tür bir dönüşüm gelişmekte olan ülkelerden ziyade gelişmiş ülke ekonomilerinde görülmektedir (Banga, 2005). Bir diğer dikkat çekici nokta ise, hizmet sektörünün çıktısındaki büyümenin kendisinden çok daha büyük oranda istihdam artışına yol açmasıdır. Bu durum, tarım kesiminden çekilen işgücünün daha ziyade hizmetler sektöründe istihdam edildiğini göstermekle birlikte, üretim artışının aynı oranda artış göstermemiş olması hizmet sektöründe emek verimliliğinin zaman içinde düştüğüne işaret etmektedir.

3.3. Ödemeler Dengesine Göre Türkiye'nin Hizmet Ticareti

Türkiye'nin hizmet sektörünün gelir-gider dengesi incelendiğinde 1985 yılı değeri 1.600 Milyon Dolar iken 2017 yılına gelindiğinde 19.964 Milyon Dolar olmuştur. Hizmet sektörü gelirleri 1985 - 2017 yılları arasında giderlerinden fazla olmuştur. Hizmet dengesi eğrisi sürekli artış göstermemiştir yıllara göre dalgalanmalar göstermiştir. 1985 yılındaki hizmetler gelirleri 2017 yılına gelindiğinde yaklaşık 13 kat artış göstermiştir. Hizmet gelir ile gider arasındaki farkın en çok olduğu yıl 2014 ve 2015 yılları olmuştur (TCMB, 2018). Türkiye'de hizmetler sektörü ekonominin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta 1985-2017 döneminde hizmet ihracatından elde edilen gelirin, ithalât giderinden yüksek olmasıdır. Yani ödemeler dengesinde hizmet ticareti sürekli fazla vermiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin Ödemeler Dengesi İçinde Hizmet Ticareti (1985-2017), (Milyon\$)

YILLAR	Gelir	Gider	HİZMETLER DENGESİ
1985	3.160	1.560	1.600
1990	8.083	3.117	4.966
1995	14.939	5.319	9.620
2000	19.365	8.088	11.277
2005	27.814	11.942	15.872
2006	26.030	12.133	13.897
2007	29.907	15.818	14.089
2008	36.937	18.029	18.908
2009	35.626	16.898	18.728
2010	36.192	19.443	16.749
2011	40.851	20.563	20.288
2012	43.225	20.684	22.541
2013	47.673	24.055	23.618
2014	51.746	25.071	26.675
2015	46.632	22.404	24.228
2016	37.391	22.128	15.263
2017 (*)	43.669	23.705	19.964

Kaynak: TCMB (2018), TCMB Ödemeler Dengesi Verileri (Erişim Tarihi: 10.02.2018)

Türkiye'nin hizmetler ticaretinde; taşımacılık, turizm, inşaat hizmetleri ve diğer hizmet kalemlerinde dış ticaret fazlası vermektedir. Taşımacılık altında yer alan navlun, finansal hizmetler, sigorta hizmetleri, diğer ticari hizmetler ve resmi hizmetlerde ise dış ticaret açığı vermektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Ödemeler Dengesi İçinde Hizmet Alt Sektörlerinin Gelir Gider Dengesi (1985-2017), (Milyon\$)

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017 (*)
HİZMETLER DENGESİ	1.600	4.966	9.620	11.277	15.872	16.749	24.228	15.263	19.964
Tamir ve Bakım Hizmetleri							-315	-316	-298
Taşımacılık	176	20	302	492	-70	1.340	6.182	5.033	5.397
Seyahat-Turizm	770	2.705	4.046	5.923	16.087	17.391	21.248	13.960	17.655
İnşaat Hizmetleri	246	741	1.857	968	874	859	375	512	439
Sigorta Hizmetleri						-541	-437	-517	-743
Finansal Hizmetler	0	0	-274	-303	-41	-234	-1.121	-934	-561
Diğer Ticari Hizmetler	488	1.643	3.181	3.982	-344	-1.428	-1.513	-1.718	-1.623
Resmî Hizmetler	-80	-143	-239	-268	-874	-714	-1.076	-1.172	-784
Diğer Hizmetler	0	0	747	483	240	76	818	418	441

Kaynak: TCMB (2018), TCMB Ödemeler Dengesi Verileri (Erişim Tarihi: 10.02.2018)

Türkiye; mühendislik, danışmanlık, ticaret, ulaştırma, turizm, lojistik, inşaat gibi sektörlerde rekabet avantajlarına sahiptir (Sümer, 2008:41). Hizmet ticaretinin Türkiye açısından ithalatçı ve ihracatçı konumuna getiren başlıca sektörler: inşaat, ulaştırma, turizm ve diğer hizmet sektörleridir. Bu sektörler arasında belki de en önemli iki sektör turizm ve taşımacılıktır. Türkiye için Özellikle turizm sektörü “bacasız endüstri” niteliği taşımaktadır. Türkiye’de turizm sektörü dış ticarete en yüksek paya sahip bulunmaktadır. Aynı şekilde dünyanın birçok ülkesi içinde turizm sektörü hayati derecede öneme sahiptir (Yücel, 2002: 50).

Türkiye’nin geleneksel hizmetler kapsamında etkin olduğu diğer bir hizmet sektörü ulaştırma hizmetleridir. Türkiye’ye turizm sektöründen sonra en fazla döviz geliri sağlayan ikinci sektör ulaştırma sektörüdür. Ulaştırma, turizm, bilgisayar ve inşaat sektörlerinin Türkiye’nin toplam hizmet ihracatı içindeki payı %70’lere kadar ulaşmıştır (Ekinci, 2008). Türkiye’nin ulaştırma sektörü içinde daha çok karayolu taşımacılığı tercih edilmekte, fakat son yıllarda denizyolu ve demiryolu taşımacılığında büyük yatırımlar yapılmaktadır (DPT, 2000: 52).

Ulaştırmadan sonra en fazla gelir getiren sektör inşaatır. Türkiye’nin inşaat sektörü Yüksek oranda yerli sanayiye dayanır ve dışa bağımlı değildir. Bununla birlikte inşaat malzeme talebinin büyük bölümü yerli kaynaklarla karşılanması dolayısıyla yan sanayileri dallarını da desteklemektedir. Ayrıca yüksek oranda katma değer oluşturması, sağladığı yüksek istihdam potansiyeli ve yurt dışında gerçekleştirilen faaliyetlerin döviz kazandırıcı özelliği olması dolayısıyla inşaat, “lokomotif sektör” olarak görülmektedir (Cantürk, 2003:6). Türkiye de İnşaat sektörüne bu kadar önem verilmesinin bir diğer nedeni ülkeye sağladığı gelirdir. Yüksek döviz gelirinin yanında gideri yok gibidir.

4. SONUÇ

Bütün dünyada bilim, teknoloji, iletişim ve ulaşımda yaşanan hızlı gelişmeler mal ticareti olduğu kadar hizmet ticareti üzerinde de kendisini göstermiştir. Hizmet ticareti GÜ (gelişmiş ülkeler) ve GOÜ'ler (gelişmekte olan ülkeler) tarafından daha üzerinde durulan bir konu olmuştur. Diğer yandan uluslararası hizmet ticaretinin yapısı mal ticaretinden farklıdır. Hizmetler gözle görülemeyen, depolanamayan, eşanlı üretim ve tüketim gerektiren süreçlerdir. Hizmetlerin bir diğer özelliği heterojen yapıda alt sektörlerden oluşmasıdır. Bu özellik hizmetleri tanımlama ve sınıflama gibi kavramsal konularda mallardan ayırmaktadır. Bu durum hizmet ticaretinin mal ticaretinden farklı şekillerle gerçekleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca hizmetlerin farklı yapıda olması dış ticaret teorilerinin hizmetler için yeniden yorumlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Hizmet ticaretinin son otuz yılda daha fazla önem kazanması mal ticaretinde olduğu gibi hizmetlerin serbestleşme sürecini ortaya çıkartmıştır. Başlangıçta mal ticaretini serbestleştirme amacı ile oluşturulmuş bulunan GATT, tek bir arz biçimi olarak sınırı geçen ürünleri tanımlamıştır. GATT'ın Uruguay Turu'nda kabul edilen GATS'la, ülkeler hizmet ticaretinin serbestleşmesi için ilgili taahhütlerini sunmuştur. Bununla birlikte GATS kendisinden beklenen sonuçları çok fazla gerçekleştirmiş bir anlaşma olamamıştır. Bunda gelişmiş ülkelerin üstünlük sahibi oldukları sektörlerde serbestleşmeyi arzulamamaları, gelişmekte olan ülkelerin ise pazarlarını kaybetme korkusuyla çok fazla taahhütte bulunmamaları etkili olmuştur.

Hizmet ticareti Türkiye ekonomisi açısından da her zaman etkin bir role sahip olmuştur. Türkiye, dış açıklarının finansmanında bir nevi emniyet supabı konumunda olan hizmet ticaretindeki liberalizasyon sürecinde de hep lehte tavır sergilemiştir. Ayrıca Türkiye, mukayeseli üstün olduğu turizm, inşaat gibi sektörlerde uyguladığı teşvik ve destekleyici politikalarla önemli döviz gelirleri sağlayan bir ülke konumunda olmuştur. Benzer eğilim turizm, inşaat gibi alt sektörler açısından da sağlanmıştır. Hizmet ticaretindeki payını bazı yıllar dışında sürekli artıran Türkiye'nin, dünya hizmet ihracatında yaklaşık %1'lik bir payı bulunmaktadır. Ancak, ülkemizin uluslararası hizmet ticaretindeki payının daha da artırılabilmesi için, dünyada rekabet gücüne sahip olabilecek alt sektörler belirlenmeli ve çalışmalar bu alanlarda yoğunlaştırılmalıdır. Başka bir ifadeyle geleneksel üstünlüğe sahip olduğumuz sektörlerle yenileri eklenmelidir.

KAYNAKLAR:

- Aslan, H. M. (1998). Hizmet Ekonomisi, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Basım, İstanbul
- Banga, R. (2005a). Role of Services In The Growth Process: A Survey. Indian Council for Research On International Economic Relation. Working Paper No. 159, s.1-27.
- Banga, R. (2005b). "Critical Issues In India's Service-Led Growth", Indian Council for Research On International Economic Relations, Working Paper No. 171, New Delhi, India.
- Bhagwati J. (2002). Free Trade Today, Princeton University Press. Princeton 2002.
- Bozkurt E. (2010). Türkiye'nin Uluslararası Hizmet Ticareti. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Cantürk, G. (2003). Avrupa Birliği'ne Aday En Dinamik Yeni Yıldız Türkiye. *Yapı 2003 İzmir Fuarı, Dünya Eki*, s.6.
- DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hizmet Ticaretinin Serbestleştirilmesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT: 2543 – Ögk: 559, Ankara, 2000.
- Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)- Dünya İstatistik Tabloları (Erişim Tarihi 04.02.2018) www.wto.org
- Ekinci, M. B. (2008). *Uluslararası Hizmet Ticaretinde Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye*, İto Yayını, Yayın No: 2008-10, İstanbul.

- Greenfield, Harry I. (2002). A Note On the Goods/Services Dichotomy. *The Service Industries Journal*. 22(4).
- Öztürk, S. A. (1998). Hizmet Pazarlaması. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, Ss.15.
- Özsağır, A & Akın, A. (2012). Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri Ve Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(41):311-331.
- Sayım, F. & Aydın V. (2011). Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistematik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri İle Etkileşimine Sair Teorik Bir Çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya. (29):248-249.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2):141-156.
- Seyidoğlu, H. (1996). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama. İstanbul, s.622.
- Seyidoğlu, H. (2007). Uluslar Arası İktisat. Güzem Yayıncılık, İstanbul, s.868.
- Sümer, B. (2008). Inflows and Outflows of Services in The EU and Turkey. Dokuz Eylül Üniversitesi, International Conference On Emerging Economic Issues In A Globalizing World. İzmir.
- TCMB (2018). TCMB Ödemeler Dengesi Verileri. <http://www.tcmb.gov.tr> (ET: 10.02.2018).
- TÜİK (2018). İstatistiki Göstergeler. <http://www.tuik.gov.tr> (ET: 26.06.2018).
- TOBB (2015) Ekonomik Rapor 2017 www.tobb.org.tr <https://Tobb.Org.Tr/Documents/Yayinlar/2017/72gk/72-Genel-Kurulekonomikrapor2017.Pdf> (ET: 26.06.2018).
- Yücel, S. Ü. (2002). WTO 2002 Yılından Umutlu, *TÜRSAB Dergisi*, Sayı:215, s.50.

EXTENDED ABSTRACT

DEVELOPMENT OF TRADE IN SERVICES IN THE WORLD AND TURKEY

Introduction and Research Questions & Purpose:

The aim of this study was to discuss thoroughly the economic liberalization and development of service trade. Besides, investigation and putting forward the positive and negative effects of service trade on developed and developing economies was aimed in this study.

Literature Review:

Since service trade is a very comprehensive issue, this study has focused on the liberalization of world trade. In this study, a wide literature review was performed. For this purpose, theses and scientific papers were investigated and all the websites related to this subject were reviewed.

Aydın (2009) was investigated the impact of liberalization of service trade by putting forward the developments in the international service trade in “liberalization of service trade” study. It was observed that the advantages of developed countries were higher than those of developing countries in the service branches which demand skilled labour considering relative competitiveness.

Methodology:

In this study which was aimed to investigate service trade in the world and Turkey, the liberalization of service trade until today was examined by reviewing observed data.

The term of service is a complex structure and has some problems. These are the measurement of the output observed from service, value added, relative prices and intangibility. In addition, there are some problems of service activities such as consumption of intermediate or final service consumption, determination of the effect of the consumer on production and the lack of recycling of most transactions. The lack of physical presence of the service causes an asymmetric information problem. While the manufacturer of the service has all the information about the quality of the service, the person using the service has difficulty in accessing this information. Generally, the consumer can find out the quality of the service after receiving and using the service.

There are different reasons causes the fail of the liberalization of international service. Those could be listed as economic, administrative, security, social, health and cultural elements. Considering the fact that the services sector has an important role in economic development nowadays, attention should be paid to the competitive capacity of the sector in international competition.

Results and Conclusions:

Developed countries have the largest percentage of world service exports (although there is a decrease compared to previous years) in terms of the level of development of countries. These countries are followed by developing countries, transition economies, and less developed countries. The reason for experiencing such an increase in 1980, become noticeable in neglected service activities lies behind. Countries have started to implement supportive and incentive economic policies for the sector. In other country groups, developed countries developed service trade by exporting services in developing and less developed countries with large populations, while developing and non-developed countries have progressed by marketing low-cost service activities that require skilled labour.

Turkey's leading sectors with a high percentage of services exports is tourism. This sector is generally affected by political, natural and social reasons. Due to reasons such as being in a special location of our country, having an Anatolian culture from the past and having a lot of historical areas, tourism activities can be improved by spreading to 12 months. In terms of service trade, the second important leading sector is transportation. The road transportation in transportation service is most preferred and cost of services are considered high compared to others in Turkey. In addition, the economy of the country can be increased with the growth of the transportation sector, ease of entry of tourists into the country, the preparation of appropriate package programs and the necessary infrastructure investments.